

meg 1975-től kezdődően. Ezek a képek Szvák Gyula személyes levéltárából származnak.

A könyv található címmel nem is rendelkezhetne. Szvák Gyula számos eszmével, ötlettel rendelkezett és ezeket nem rejtette az asztalfiókba, a gondolatokat cselekedet követte, aminek az eredménye az a 40 éves szakmai és emberi teljesítmény, amit ez a könyv 300 oldalban megpróbál összefoglalni. Ám a konferenciák, közös kutatási projektek, könyvkiadások és az oktatás Szvák Gyulánál ugyanúgy folytatódnak, mint eddig, így nem lenne meglepő, ha 5–10 év múlva egy második kötet is követné a mostanit.

M. С. Петрова (szerk.): Идеи и Дела. К 65-летию профессора Дюлы Свака и 30-летию изучения исторической русистики в Будапеште. (Eszmék és ügyek. Szvák Gyula 65 éves és a budapesti történeti ruszisztikai kutatások 30 éves jubileumára). Аквилон, Москва, 2018. 312 o.

Farkas Ádám

A benáreszi konferencia

Benáresz, vagy ahogy az indiaiak mondják, Varanasi (régii nevén Kasi), kulturális szempontból India talán legfontosabb városa. A hagyomány szerint a teremtésért és pusztításért felelős Siva isten alapította. Régészetiileg mindenestre i. e. 1600-ra megy vissza az eredete.

Jelentőségének megfelelő az egyeteme. Néhány évet eltöltve Delhiben, azt kell mondani, hogy a Görög Tanszéket a JNU (Jawaharlal Nehru University) helyett a Benáreszi Egyetemre kellett volna tenni (ha nem oda, akkor a dél-indiai Poona-ba), ahol érzékenyebbek a hagyományra, nem utolsó sorban arra, amit a göröggel rokon szanszkrit nyelv közvetít, míg a JNU-n a filológia nem divatos, a nyelvészetről pedig az a közvélekedés, hogy az valami olyasmi, ami a modern nyelvek tanulását segítheti. A döntés azonban a régiek kezében volt és megszületett.

A konferenciának a „Seminar” nevet adták, és India szerepét vizsgálták a nemzetközi egymásrahatások és a globalizáció tükrében, a védikus időktől máig, ez év április 8-a és 10-e között.

A háromnapos, mind a tematika, mind a színvonal tekintetében változatos ülészak alatt több mint 80 kutató kapott szót. A nem pontos számokat tartalmazó kísérő füzet szerint 48-an szóltak hozzá angolul és 40-en hindiül vagy más nyelven.

A füzet nem tartalmazza a meghívott ünnepi szónok, *U. P. Arora*, a JNU Görög Tanszéke nyugalmazott tanárának az előadását, amelyet az első helyre tettek. Arora hosszú és lendületes bevezetést tartott. Írásait és beszédeit ismerve, azt lehetne mondani, hogy ismételte önmagát, de az indiai szempontok mégis érdekesek lehetnek az európai szakmai közvélemény számára. Hangsúlyozta, hogy a görög hagyomány mennyire fontos az egész világnak, elsorolt számos görög nevet, amelyek között fontos és kevésbé fontos egyaránt szerepelt, mint olyanok, akik Indiát említik (Hekataiosz, Hérodotosz, Szkylax, Ktésziasz, Aiszkhülosz és Arisztotelész, Szophoklész és Hellanikosz), biztos, hogy nem rendszeres filológiai kutatás eredményeként szedve őket össze, valamint műveket is (pl. *Periplus Maris Erythraei*), ahol

a szerző ismeretlen. A perzsákat sem feledve egy „görög-orientális kontinuumot” tételezett. Az európai kutatás, bár világosak a görög hagyomány keleti gyökerei, a görög hatást (a rómaiakon keresztül) inkább Európa felé ismeri fel jelentősnek. Az indiaiak számára vízvázlatzó Nagy Sándor megjelenése. Hogy mi volt Sándor előtt, esetleges indoeurópai gyökerek, mitológia stb., majdnem teljesen kiesik a tudatukból. Az „indoeurópai” szót nem szeretik, az „árja” (= indo-iráni) fogalommal operálnak. E tekintetben Arora is következetlen: egy régebbi írásában az „indoeurópai megközelítés örvendtes tényeréséről” ír, míg egy 2016-os konferencián megkérdezte, „Van még valaki, aki hisz az indoeurópai gondolatban?” A fogalmak alapjául szolgáló filológiai-nyelvészeti tudás világosan hiányzik nála is, másoknál is.

Rövidre fogva, az indiaiak számára olyan nevek fontosak [pl. Nagy Sándor, alapításai, illetve utódai, a Gandhara-művészet, az afganisztáni Ai-Khannum lelőhely, alighanem Sándor alapítása, de az eredeti Alexandria (?) név nem maradt fenn], akik és amelyek nagy, de rövid életű hatást gyakoroltak Indiában és a környező területeken, és akik műve hamarosan kusán és egyéb hódítások áldozataivá váltak. Jelentőség tekintetében ezek másod- és harmadrangúak az európai klasszika-filológiában és -archeológiában. A görög nevek, ha szerzőkről van szó, mindig *fordításokat* takarnak. Alig fordul elő, hogy valaki európai értelemben véve tanulmányozná a forrásokat.¹ Pl., ha már Nagy Sándor olyan fontos, a jelen sorok írója többször is megkérdezte, ismerik-e Plutarkhosz *Alexandrosz* című írását, amely túl azon, hogy adatokat tartalmazó színes életrajz (hogy mennyire használható a történettudományban, más kérdés), *nyelvileg* nem nagyon nehéz írás; alkalmas és inspiráló lehetne néhány klasszikus után, a koiné-ba való átmenetként, az olvasásra. Senki nem ismerte. Indiában az, amit a klasszika-filológiában „auctorolvasásnak” neveznek, ismeretlen. A jelen szerző tapasztalatai szerint csak a Szanszkrit Intézet érdeklődő diákjai lennének alkalmasak és elég felkészültek, de a „haladó” JNU a szanszkritot sem „kedveli”. Az intézet el van szigetelve. Így nem megy a dolog. Először tisztába kell jönniük azzal, hogy mit akarnak. Hosszú ideig nem is fog előfordulni semmi rendszeres foglalkozás, mivel még a jelen tanácsk is a JNU-n két évre elosztott kredites kurzusokat takar, nem szabályos szakot. Két év alatt pedig nem lehet egy nyelvet megtanulni. Az a gyanú kezd

¹ Világosan ezt a benyomást kelti pl. az egyik legtekintélyesebb régebbi kutató, A. K. Narain, a *The Indo-Greeks* című munkája javított kiadásában (Delhi 2003). A fenti Periplus mint „Schoff, The Periplus of the Erythraean Sea”-t idézi (164[1]). A későbbiekben is az antik szerzőket majdnem mindig angol címmel említi, ahol pedig francia vagy német a forrása, gyakori a helyesírási hiba. Pl. a minden klasszikus-filológus által ismert *Felix Jacoby* műve nála „Fragments der griechischen Historiker” stb. (536. o.). Görög nevek csak a bőséggben fennmaradt numizmatikai anyagban szerepelnek.

megfogalmazódni, hogy a indiaiakat a hagyományuk akadályozza. A szentnek tartott szanszkrit szövegeket gyakran kívülről megtanulják (ahogy görög gimnáziumokban is gyakran csak bemagolják az ógörögöt és a latint), és hogy az eredetileg is homályosnak szánt szöveg pontosan mit jelent és hogyan, vagy másodlagos a számukra vagy – úgy mond – *meditálás* szükséges a megértéséhez. Az európai filológus, bármekkora szellemi energiák szabadulnak is fel a meditálásban, ezt nem fogja elhinni.² A filológia majdnem ugyanakkor született, mint amikor Európában felismerték a szanszkrit jelentőségét, és ezt követően megszületett az összehasonlító történeti nyelvészet, amelyet ma, angolszász területen „indoeurópai nyelvtudomány” helyett „comparative philology”-nak neveznek. Ez a terület a klasszika-filológiával együtt elképesztő eredményeket hozott.

Arora után a többiek következtek. Az egyenetlen színvonallal nem kell foglalkozni. Ami feltűnt: úgy szokták tartani, hogy a régészet fejletlen Indiában. A meglátás talán idejétmúlt, mert ehhez képest nagyon sok régészeti előadás hangzott el.

Az egyik fő téma érthetően az Indus-völgyi civilizációk voltak, azok kronológiája, hordozóik, az a kérdés, hogy kik voltak pontosan, mi volt a nyelvük. A probléma nemzeti összetevővel is bír az indiaiak számára. Nekik nem közömbös, hogy idegen hódítók érkeztek-e vagy autochton civilizációkról volt-e szó. A görög őstörténet hasonló bár jobban megoldott kérdéseket vet fel. Ennek ellenére, ahogy Görögországban nem kevés a dilettáns hozzászólás, úgy Indiában is sok a hasonló színvonalú próbálkozás. A kérdés nem eldöntött. A legjobb szakértő neve, a finn *Parpoláé* szóban és írásban nem hangzott el. *D. P. Sharma* hozzászólása (kísérőfüzet, 18–21. o.) a Saraswati-kultúrát és a rigvédai kronológiát vizsgálja. Úgy látja, hogy

² Egy nyelvész megkérdezve, az a válasz adódott, hogy a „meditáció” tulajdonképpen európai fogalom. Az ind hagyományban a szövegek tekintetében nincs ilyen. Pontosabban ez a fogalom négy egymást követő szöveg megközelítési módot takar: az első a pathanam vagy šravanam (‘[fel]olvasás – [oda]hallgatás’), a második a mananam (‘fejen való ismétlés’), a harmadik a cintanam (‘gondolkodás a szövegen’), a negyedik a mididhyāsanam (‘töprengés a szövegen’). Így lehet. Ismert, mennyire fontos az orális India. Az orális igen fontos volt az indoeurópai régiségben is, és azt követően a görögöknél és a rómaiaknál. E nélkül nem lenne Íliász és Odüsszeia. De a görögök korán, Peiszisztratosz alatt, lejegyezték a szövegeket, és ettől kezdve a fejen tartás és az írásbeliség egyaránt fontos volt, majd az alexandriai kortól beköszöntött a filológia, a XVIII. században pedig a mai értelemben vett máig fontos megközelítési mód. Az indiai hagyomány tehát az értelmezéshez kevés. Ott, ahol a kutatás már eredményre jutott, nincs min „töprengeni”, legfőképpen, ha valamilyen értelmezés hibás vagy valaki valami jobbat javasol és azt indokolni is tudja. Az európai preparálja a szöveget (kijírja az ismeretlen szavakat), etimológiai és más szótárakat használ, nyelvtant és történelemkönyveket forgat, és ott gondolkodik el, ahol a kutatás még nem jutott eredményre, vagy ahol esetleg pontosítani lehet valamit.

a legrégebb (i. e. 5500-3600-ra tehető) Sindhu-Saraswati (az elnevezést a szerző javasolja, aki maga is felfedezett Harappa-lelőhelyet) kultúra eredete Délnyugat-Ázsiára tehető. Ezek kapcsolódnak a rézkori kora Harappa – Harappa művelődéshez és a legkorábbi Rigvéda-hagyományhoz. Fontos hír, hogy Vasant Shinde újabb ásatásokat vezetett a kérdéses területen és koreai, valamint japán közreműködéssel DNS-mintákat gyűjtött össze. Úgy hírlík, hogy a jelentés el is készült, de még nem publikálták (21. o.). Sharma azt várja az eredménytől, hogy eldől, „védikus árják” (= indo-irániak) voltak-e a Sindhu-Saraswati civilizáció hordozói, vagy proto-dravidák vagy vegyes populáció. A kérdéshez több előadás kapcsolódott, pl. *Nasreen Begumé* (24–35. o.), aki az Indus-völgyi civilizáció kereskedelmi kapcsolatait elemezte, vagy *R. P. Pandey-é*, aki egy Saraswati-lerakatot vizsgál Allahabad magasságában (56. o.). *Mohamed Naseem* (76. o.) az Indus-völgyi civilizáció területén talált súly- és úrmértékeket elemezte. A kérdés két szempontból lényeges: a mértékek egységesítettek voltak, tehát kiforrott tevékenységre utalnak, másodsor, hogy a leletek nyugati, egyiptomi és sumer kapcsolatokat engednek meg. Tény, hogy a korai Indus-völgyi természeti adottságok eltérőek voltak, élénk hajózás és kereskedelem minden további nélkül elképzelhető.

A második vegyes csoportba tehetőek azok a beszámolók, amelyek valamilyen görög hatást vagy kapcsolatot elemeztek. Ilyen pl. *Dilip Kumar* hozzászólása (16. o.), aki – megtartva a szerző helyesírását – a Gangeszmenti Buxar terület terrakottáit mutatta be. A Maurya-dinasztiához (i. e. IV–II. század) köthető buxari anyag világosan görög hatást mutat. *Vinay Kumar* a Gandhara-kultúrára gyakorolt klasszikus (azaz görög) hatást elemzi női buddhista ábrázolásokon keresztül (28–29. o.). Ez a művészet inkább a tulajdonképpeni Buddha-ábrázolások okán fontos, amelyek szintén letagadhatatlan görög hatást mutatnak. *Sweta* (31. o.) hasonlóképpen hellenisztikus hatásokat mutat ki a Maurya-birodalom (amely egykor átfogta az indiai szubkontinens nagyobb részét) művészetében. *Sima Yadav* a Sindhu-Saraswati periódusra keltezi a Selyemút kezdetét olyan értelemben, hogy India kereskedelmi kapcsolatai a nyugati világgal legalább a III. évezredre datálhatók vissza, és ez vezetett el a Selyemút megjelenéséhez. A Selyemút pusztulásával, a kereskedelem nem szűnt meg, áttevődött a tengeri útvonalakra (41. o.). Számos más hozzászólás főleg az Indián belüli, közvetve „nemzetközi” jelenségeket írja le. Ezek között fontos a *kocsi* esete. A „*ratha*” szó ’kocsit’ jelent (a pontosság kedvéért: főleg ’harci kocsit’). Az ácsmunka, és főleg a kocsikészítés logikusan már a védikus időkben fontos volt. A „kocsisok”, vagyis a *kocsikészítők* alkasztyját nagy tisztelet övezte.

A Rigvédában több himnusz méltatja Rathát, a *ratha* létrehozóját. Úgy tűnik, a technológia titkos volt, és az ismerők nagy keresettségnek örvendtek (Smriti Sarkar, 27. o.).³

Végül több hozzászóló méltatta a németek indológiai tevékenységét, ami annyiban is örvendetes, hogy az angol orientációjú indiaiak közül csak kevesen tudnak németül, miközben a német hozzájárulás igen jelentős. A nevek, különösen a német nyelvterület befolyása alatt állók számára ismertek: *F. V. Schlegel, Max Müller, Th. Benfey, A. Weber, O. Boehlingk, H. Jacobi, L. Alsdorf, F. Stenzler, A. Thumb, H. V. Glasenapp, P. Thieme, K. Mylius, W. Morgenroth, W. Ruben, W. Halbfass* és még sokan mások.

A jelen sorok írója *Dimitriosz Galanoszról*, az első és szinte máig egyetlen igazi görög indológusról beszélt.⁵ A témát az indokolta, hogy Galanosz négy évtizedet élt Benáreszben, és az életét is ott fejezte be 1833-ban. Sajátos pályafutásról és életműről van szó. 1760-ban született Athénban, majd

3 Ehhez azt lehet hozzátenni, hogy Indiában valójában négy kaszt létezett, illetve létezik ma is: a négy varna. Ezek a Bráhmna (papi, uralkodói rend), Ksatriya (harcosok), Vaisya (kereskedők), Súdra (érinthetetlenek). Az indiai történetírás úgy tartja, hogy ezek eredetileg foglalkozásbeli kategóriák voltak. Az alkategóriákat, terminológiai lazasággal, szintén „kaszt”-nak nevezik. Ezek száma jóval több. A kocsiival kapcsolatban egy érdekes személyes eset: a jelen sorok írójának egy órájára járt egy Aishwariya – európai fogalmak szerint – „keresztnevet” hallgató, aki, ha képességeiben nem is, de megjelenésében, öltözködésében rendkívüli és modorában kifogástalan volt. Egy kérdés nyomán kiderült, hogy akit Aishwariának hívnak, az a kocsikészítők kasztjához tartozik, és ezek mind a mai napig dúsgazdag és társadalmilag előkelő csoportot alkotnak. Ami az „érinthetetleneket” illeti, nagy a társadalmi nyomás, hogy ez a kaszt, illetve a kasztrendszer egyáltalán, eltűnjék. Napjainkban az őshonos rendszer lassan változik. A jelen sorok írója személyes benyomása, amelyet beszélgetésben megerősítettek, hogy a legfelsőbb kaszt (női tagjai legalábbis) szinte bocsánatot kérnek, hogy a világon vannak (ez jól érezhető a „haladó” JNU-n), és tulajdonképpen új egyenlőtlenség alakul ki, amennyiben az agresszív „alsó” kaszttagok „hátrányos helyzetüket” egyensúlyba hozandó, ellentételezés nélküli privilégiumokat követelnek maguknak, gyakran sikeresen, ezzel új, nem érték alapú egyenlőtlenséget hozva létre. A brahmin nők helyzete nehéz: a kasztjukon kívül nem házasodhatnak. Ha mégis megteszik, szüleik kitagadhatják őket, és ami még veszélyesebb, a rokonok megölhetik a vőlegényt vagy a fiatal férjet. Ez vidéken fordul elő, kevésbé a fővárosban. Egy megoldás ilyen nők számára, ha nem akad megfelelő férj, hogy külföldre mennek férjhez. Ez sem kedvelt, de a „művelt külföldieket általában nem bántják”. (És az ilyenek, tesszük hozzá, biztos, hogy nem falun fognak élni). A férfiak esetében nincs ilyen probléma: nem tekintik örvendetesnek ugyan, ha egy magas rangú férj alsóbb kasztból választ feleséget, de a gyakorlat következmények nélkül elfogadott.

4 Boehlingk vagy Böhtlingk holland volt, de németül írta máig egyedülálló szanszkrit szótárát.

5 Bizonyos fokig Galanoszhoz hasonlítható a „renegát” francia *Claude Martin*, aki átpártolt az angolokhoz. Az összes európaival ellentétben nagy vagyonát Indiában investálta, illetve hagyta. Emlékét minden évben szeptember 13-án megünneplik (ld. Shalini Awasthi összefoglalását a kísérő füzet 25–26. oldalain).

szülővárosa után Meszolongiban, Patmoszon,⁶ és Konstantinápolyban (Isztambulban) tanult. Kevésbé ismert, hogy a török uralta Görögországban a tudomány be volt tiltva. Tanulni csak teológiát lehetett, és ami abba még bele volt érthető: filológiát, grammatikát, retorikát. Ezt tette Galanosz is, tanult görögöt, latint, és amit még lehetett. Minden azt mutatta, hogy pap lesz belőle, végül azonban az ambiciózus fiatal ember visszautasított egy közép-törökországi papi állást, és elfogadta egy éppen Isztambulban tartózkodó közvetítő ajánlatát: jöjjön Kalkuttába házitanítónak az ottani görög kereskedelmi kolónia tagjai számára. Hat hónapos hajóút után meg is érkezett az akkor élénk kereskedelmi és kulturális kelet-indiai központba.

Mivel angolul nem tudott, rögtön nekilátott, és rövid idő alatt könnyen és kitűnően megtanulta a nyelvet. Úgy látszik, nagyon jól megfizették, mert négy évvel később úgy döntött, hogy abbahagyja, Benáreszbe költözik és csak a tudományokkal és a nyelvtanulással fog foglalkozni. Holt és élő nyelveket egyaránt tanult, és a lexikográfiának és a műfordításnak szentelte az életét. Hatalmas hagyatékot tudhat maga mögött, amelynek csak egy része jelent meg nyomtatásban. Többek között egy szanszkrit–angol–görög szótárt, amelyet néhány éve adtak ki először Athénban. Lexikográfiai jelentőségét talán az mutatja a legjobban, hogy a Böhtlingk-féle legnagyobb szanszkrit szótár több százszor, ha nem még gyakrabban idézi a nevét. Tudományosság tekintetében semmi elmarasztalót nem lehet mondani Galanoszra. Nincs adat arra, hogy ismerte volna *William Jonest* vagy az írásait, de tény, hogy etimologizálásai helyesek.⁷ Megjelent műfordításainak pedig az első darabjai az MTA-n is megvannak.⁸

Galanosz vagyona olyan jelentős volt, hogy felkeltette az angol hatóságok gyanúját, és egy ideig megfigyelés alatt tartották. Furcsa, visszavonuló, csak kevesekkel érintkező, zárkózott életmódján kívül azonban mást nem

6 Meszolongi, mielőtt a török ostromban megsemmisült, jelentős kulturális központ volt. Patmoszon, ahol a hagyomány szerint János evangélista vetette papírra apokaliptikus látomásait, a kora középkortól kolostor működik hatalmas könyvtárral. Galanosz itt nyolc évet töltött el.

7 Ismeretes Sir William Jones 1786-os nagyhatású bejelentése Kalkuttában a Royal Asiatic Society éves közgyűlésén a szanszkrit, a görög, a latin valamint további európai nyelvek közötti hasonlóságokról, amelyek természete olyan, hogy lehetetlen kölcsönzéseket feltételezni. Következésképpen azt kell gondolni, hogy ezek a nyelvek közös ősré („forrásra”) mennek vissza, „amely talán már nem is létezik”. Hagyományosan ezt az eseményt tekintik a nyelvtudomány (vagyis a nyelvekkel való tudományos foglalkozás) megszületése pillanatának. Jones az emberi szellem más területeire is kiterjesztette a megfigyeléseit, pl. a mitológiára.

8 Így az 1845-ben Athénban megjelent Ottó királynak dedikált első kötet, amely többek között a nyelvészeti szempontból is fontos Bhartṛharitól tartalmaz részleteket.

találtak. Arra lehet gondolni, hogy a saját sikeres kereskedelmi tevékenységén kívül, amelyet még Görögországban kezdett meg, egy szintén kereskedő és korán elhunyt, egyedülálló, Fjodorov nevű orosz barátja rá hagyta a vagyonát.

A vagyon nagyobb részét, miközben a rokonait is állandóan segítette, egy Görög Tudományos Akadémia megalapítására szánta. Rendelettel az Ottó alatt megindított Athéni Egyetem költségeire fordították az összeget. Galanosz így az Athéni Egyetem fő szponzora lett. Az utókor nem hálás: nemcsak kéziratban maradt műveinek jó része (pl. egy perzsa szótár, szójegyzékek, fordításainak a fele), hanem Orientalisztikai Tanszék, vagy legálább indológia szak sincs máig egyetlen görög egyetemen sem. Dimitriosz Vasziliadis, aki a Benáreszi Egyetemen doktorált filozófiából, jelenleg oktató az Athéni Egyetem Idegennyelvi Lektorátusán, egyéni próbálkozás keretében fejt ki a tevékenységét. Ő újította fel Galanosz benáreszi síremlékét is.

* * *

Az utolsó napon, egyéni kezdeményezésben, a Görög Tanszék volt és jelenlegi tagjai küldetésüknek, de kötelességüknek megfelelően is, főhajtással éltek Galanosz síremléke előtt. Az idők folyamán megrongálódott emlékművet néhány éve felújították. Most, ha nem gondolják is, egészben fennáll, és a sírfelirat az elhunytat három nyelven, angolul, görögül és perzsául méltatja. A síremlék számos Indiában elhunyt angol emlékműve társaságában hirdeti Galanosz érdemeit az örökkévalóságnak.

International Seminar on Foreign Interactions and Globalization of Indian Art and Culture (from Vedic to Modern Times). (Nemzetközi konferencia: az indiai művészet és kultúra szerepe a nemzetközi kölcsönhatások és a globalizmus tükrében a védikus időktől modern korunkig) In collaboration with Manav Sanskriti Shodh Sansthan, Varanasi; National Museum Institute of History of Art, Conservation & Museology, Janpath, New Delhi (April 8–10, 2018). Abstracts compiled and edited by Vinay Kumar. Delhi, Ashok Vihar: B. R. Publishing Corporation, 2018. 152 o.

Katona L. Endre